

CK

EN HÅNDSRÆKNING

Inspiration til fagprofessionelle der arbejder med børn og unge i læringsvanskeligheder

Marianne Dixen

Iben May Dyresen

Mette Gandrup

Caroline Margrethe Kolmos

Indholdsfortegnelse

Forord	4
Hvad menes der med <i>læringsvanskeligheder</i> ?	6
Børnesyn	7
Adfærd i et nyt perspektiv	8
Vil ikke-perspektivet	9
Kan ikke endnu-perspektivet	10
Ressourcetænkning	11
Opmærksomhed	14
Relationsdannelse	15
At lede læring	17
Eksempler på hjælpestrategier	20
Mening og motivation	21
Flere værktøjer	22
Manualer som støttefunktion	25
Gør abstraktioner konkrete	26
Overbliksdannelse	27
Opmærksomhed på fællesskabet	28
Frikvarter	29
Det fysiske læringsrum	31
Forældresamarbejde	33
Eksamen	34
Bilag A: Det kognitive domæne	35
Bilag B: Det følelsesmæssige domæne	36
Bilag C: Strategisk gruppedannelse	37
Bilag D: Styrkebaseret pædagogik	38
Bilag E: Aftalepapir - om regler og struktur	39
Bilag F: Brug for hjælp	45
Bilag G: De 10 H'er	46
Bilag H: Bordopstilling	47
Bilag I: Pædagogisk indretning mhp. leg og aktiviteter	48
Bilag J: De fysiske rammers betydning for læringsmiljøet	49
Bilag K: Klasseledelse	51
Bilag L: Henvísninger, links og anvendt litteratur	52

Forord

Gennem vores arbejde, som pædagogiske konsulenter på alment skolerne i Svendborg Kommune, møder vi dagligt kompetente og engagerede fagprofessionelle, der brænder for at gøre en forskel for alle børn og unge. Det er disse mennesker og deres praksis som er grundlaget for denne håndsrækning. Vi har forsøgt at samle den viden og de ideer, vi har erfaret virker i arbejdet med mangfoldige læringsmiljøer på skolerne.

I PPR Svendborg møder vi børn og unge med *anerkendelse* og *positive forventninger*. Vi er altid *nysgerrige* på deres perspektiver, lytter til dem og tilbyder dem *indflydelse* (læs mere i Svendborg Kommunes Børne- og Ungepolitik, 2024). Vi bestræber os på, at finde en hensigtsmæssig balance mellem hensynet til individet og hensynet til fællesskabet og vores indsatser starter derfor, som udgangspunkt, på *Trin 1* i Tretrinsmodellen (Clasen & Thomsen, 2019).

I mødet med lærere, pædagoger, ledere og andre ressourcepersoner på skolerne bliver der ofte efterspurgt råd og vejledning fra PPR i forhold til værktøjer og metoder i dagligdagen, der kan understøtte elever i læringsvanskeligheder. Efterspørgslen er steget i takt med det øgede fokus på inklusion og mangfoldighed i klasserne. Denne håndsrækning er et forsøg på, at imødekomme et behov for forståelse og pædagogisk viden om betydningen af læringsvanskeligheder i en almen kontekst.

Vi er i vores arbejde blevet opmærksomme på, at den pædagogik der bør anvendes til elever i læringsvanskeligheder, også med fordel kan anvendes til elever med fx. udfordringer omkring de eksekutive funktioner, følelsesforvaltning og regulering.

Håndsrækningen er et forsøg på at skabe et overblik over og en forståelse for nogle af de problematikker og udfordringer, elever i læringsvanskeligheder samt de fagprofessionelle omkring dem kan opleve. Vi håber derfor, at du som fagprofessionel vil kunne hente inspiration og viden til at udvikle et endnu bedre læringsmiljø med deltagelsesmuligheder og trivsel for alle elever.

Ved spørgsmål se kontaktoplysninger på din pædagogiske konsulent bagerst i Håndsrækningen.

God arbejdslyst!

Pædagogiske konsulenter, PPR Svendborg, 2024;

Marianne Dixen, Iben May Dyresen, Mette Gandrup og Caroline Margrethe Kolmos

Hvad menes der med læringsvanskeligheder?

Læringsvanskeligheder kan udspringe af generelle kognitive udfordringer fx. lav IQ, ordblindhed eller børn med talblindhed. Det kan også skyldes eksekutive vanskeligheder fx udfordringer med struktur, overblik, planlægning og organisering, eller det kan skyldes udfordringer med følelsesforvaltning og regulering. Ydermere kan læringsvanskeligheder optræde i forbindelse med forbigående eller pludseligt opståede livsvilkår som fx skilsmisse, dødsfald etc.

Alle elever vil have gavn af – ikke nødvendigvis behov for – god pædagogik udført af voksne der har fokus på børnesyn, struktur og overblik, med kompetencer indenfor affektregulering, relationsdannelse samt klasseledelse. Derigennem skabes de bedste betingelser for deltagelsesmuligheder for alle elever.

Man kan med fordel være nysgerrig på de stressfaktorer, der kan være forbundet med læringsvanskeligheder. Dette vil givetvis øge forståelsen for nogle elevers reaktionsmønstre. (Se eksempler på stressfaktorer i Bilag A: Det kognitive domæne og Bilag B: Det følelsesmæssige domæne).

CK

CK

Børnesyn

En Håndsrækningen bygger på det pædagogiske børnesyn, som blandt andet beskrives i NEST-pædagogikken:

"NEST-værdierne er; At alle børn har krav på god undervisning, at børn er mere ens end forskellige og at hvis børn ikke lærer på den måde, vi underviser dem på, så må vi undervise dem på en måde, så de lærer. Det betyder, at det er de voksne, der har ansvaret for at skabe optimale læringsbetingelser for alle" (Clasen & Thomsen, 2019, s. 13-14).

For yderligere kendskab til udvikling gennem NEST-pædagogikken læs "Som ringe i vandet – PPR's bidrag til folkeskoleudvikling gennem NEST" af Anna Crawford Kromann og Lene Tanggaard (Pædagogisk Psykologisk Tidsskrift 5/6-2019).

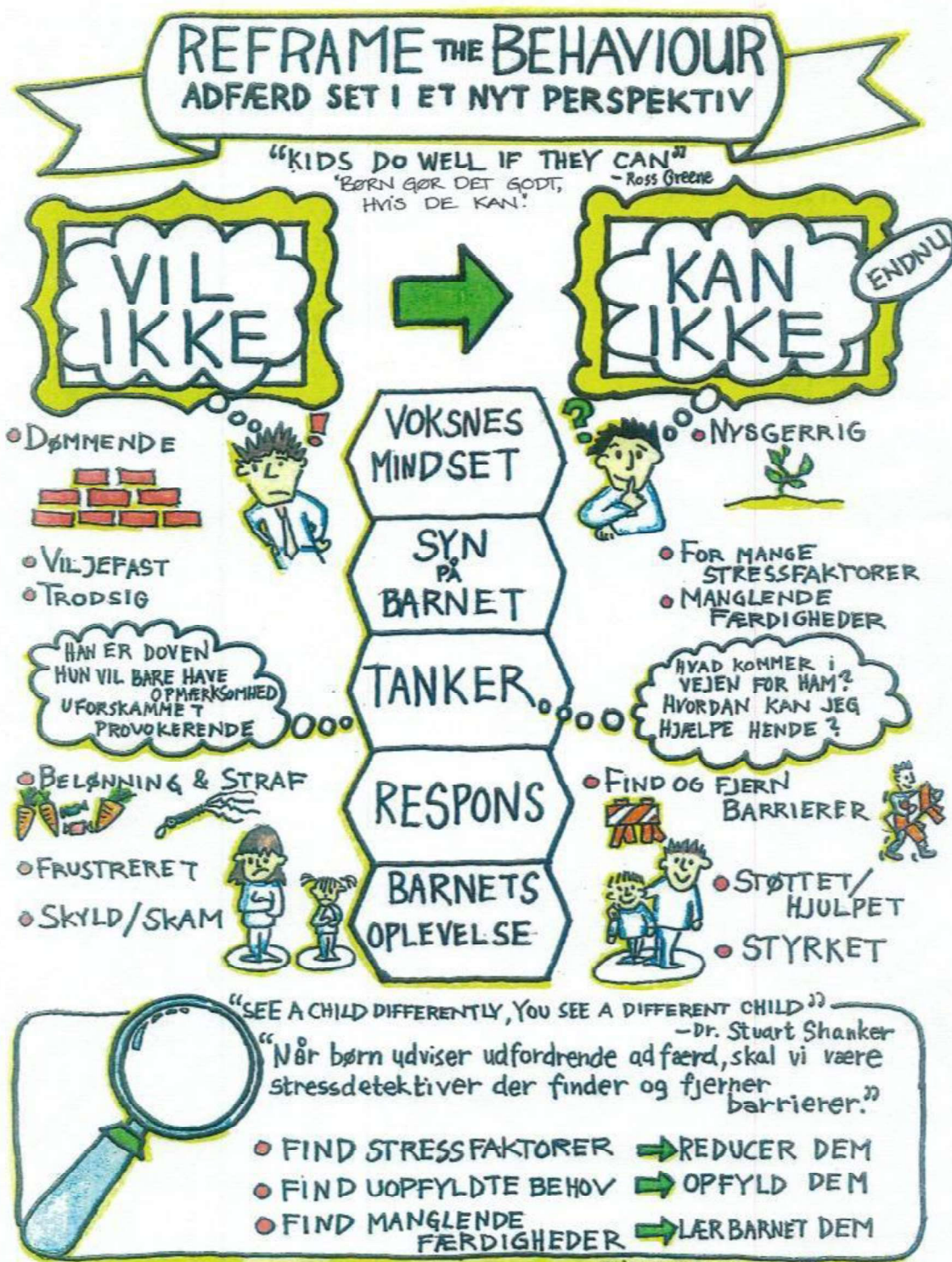
Relationen mellem barn og voksen er ALTID den voksnes ansvar, ligesom det er den voksnes ansvar, hvad der sker i klasserummet og omkring eleven. Den der tager ansvar, har mulighed for at påvirke (Bo Hejlskov Elvén: <https://www.svsh.dk/low-arousal-med-bo-hejlskov/>).

Børnesynet er inspireret af den amerikanske psykolog Ross W. Greene: *"Alle børn gør det godt, hvis de kan"* (Greene, 2009, s. 20).

Det er værd at huske på, at der bag al adfærd ligger en hensigt eller en intention. Uanset hvad vi gør, gør vi det, fordi det i øjeblikket giver mening for os, og fordi det er det bedste bud på en løsning i den givne situation. Så når vi nogle gange møder en uhensigtsmæssig adfærd, skal vi forstå den som et forsøg på mestring af et overkrav. Som fagprofessionel kalder det derfor på vores **nysgerrighed**.

Adfærd i et nyt perspektiv

FRIT OVERSAT FRA © KWITEN 562
 AF M. ANDERSEN OG C. KOLMOS
 TEGNET AF S. FISCHER

-perspektivet...

Når vi vælger at betragte elevers respons på vores krav i et VIL IKKE- perspektiv kan vores mindset, syn på eleverne og tanker komme til at bygge på antagelser som: *Han hører jo aldrig efter! Hun ligger altid indover bordet! Han klovner bare for at få opmærksomhed!...*

Responsen på elevernes adfærd bliver ofte belønning eller straf, skæld ud, irettesættelser eller måske sætninger som: *Jeg har jo forklaret dig det så mange gange! Du kan jo nok forstå! Hvor mange gange skal jeg sige det til dig? Nu må du altså koncentrere dig!...*

Udfaldet for den fagprofessionelle bliver en magtkamp mellem den fagprofessionelle og eleven. I den kamp er der ingen vindere.

Udfaldet for eleven kan blive en oplevelse af frustration, vrede, tristhed og en følelse af skyld og skam.

-perspektivet

Når vi vælger at være nysgerrige og betragte elevers respons på vores krav i et KAN IKKE ENDNU-perspektiv kan vores mindset, syn på eleven og tanker blandt andet bygge på antagelser som: *Gad vide om: Opgaven er for uoverskuelig? Skal hun sidde et andet sted? Har jeg forklaret det godt nok?*

Responsen på elevernes adfærd er at være nysgerrig på, hvad der kan stå i vejen for, at eleven kan efterkomme vores krav. Vi kan gøre os tanker som: *Er det faglige niveau for højt? Er instruktionen for kompliceret? Hvordan er humøret? Har der været noget i frikvarteret? Bruger jeg for mange ord? Har han fået alle beskederne med?*

Handlemuligheden for den fagprofessionelle bliver at finde de faktorer, der kan stresse eleven og herefter forsøge at reducere dem, være nysgerrig på uopfyldte behov og søge at opfylde dem, være opmærksom på manglende færdigheder og understøtte eleven i udviklingen af nye færdigheder.

Eleven vil opleve sig støttet, hjulpet og styrket. Eleven vil på sigt opleve en følelse af mestring.

Ressourcetænkning

Elever i læringsvanskeligheder oplever hver dag at komme i situationer, som de ikke mestrer lige så godt som deres klassekammerater.

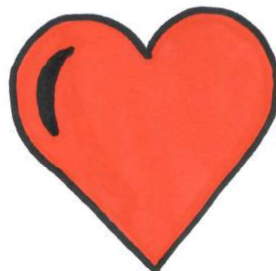
De har brug for at vi, som de fagprofessionelle, har et skærpet blik på hvilke ressourcer og styrker eleverne besidder. Disse bør italesættes og værdsættes i samme grad som de faglige færdigheder.

Som oftest er de ressourcer vi får øje på i skolen ressourcer som:

- At være fagligt velfunderet
- At kunne efterkomme krav og forventninger
- Ansvarlighed og selvstændighed
- Samarbejdsevne
- Respekt og tolerance

For elever i læringsvanskeligheder er det oftest ikke ovenstående ressourcer, der er de mest fremtrædende. Det kan derfor være vigtigt at have øje for at fremhæve andre ressourcer som eksempelvis:

- Venlighed
- Hjælpsomhed
- Humor
- Kreativitet
- Ordenssans
- Dygtig motorisk

CK

Mestring

Når vi taler om mestring, handler det om at forstå elevernes handlinger som deres bedste bud på at håndtere en situation. Disse mestringsstrategier vil fortsætte indtil eleven bliver hjulpet til nye strategier. At kunne mestre giver håbet og troen på, at man kan.

Snublemål

Det kan derfor give god mening at arbejde med *snublemål*. Med Snublemål giver man en opgave, som man ved, at elever i læringsvanskeligheder kan lykkes med – uanset dagsformen. Snublemål forstås som:

- At synliggøre at forandring er mulig for eleven
- At understrege at der er nogen, der tror på eleven
- At understøtte tænkningen om at "jeg kan noget"
- At give eleven oplevelsen af mestring

Et eksempel på snublemål kan for eksempel være at lave simple færdighedsopgaver hver dag, som man ved, at eleven magter og kan lære at udføre på egen hånd.

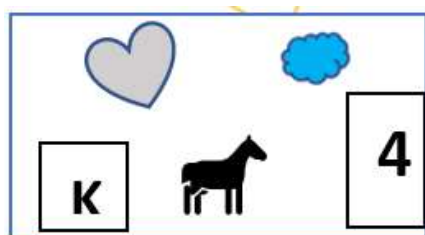
Roller i gruppearbejde

For børn i læringsvanskeligheder kan det være vanskeligt at indgå i gruppearbejde. Det kan være svært at finde sin plads i gruppen og det er derfor den fagprofessionelles opgave at skabe forudsætningerne for, at eleven oplever at kunne bidrage både fagligt og socialt inden for elevens nærmeste udviklingszone.

I gruppearbejdet skal der være opgaver, der bidrager til det fælles projekt. Det kan for eksempel være opgaver som at udarbejde en forside, finde relevante billeder, vælge overskrifter, farvelægge eller google betydningsfulde ord. Et eksempel herpå kunne være at anvende CL-struktur: <https://cooperativelearning.dk/om-cooperative-learning>

Strategisk gruppedannelse

Strategisk gruppedannelse er en måde hvorpå man kan inddele klassen i forskellige typer af grupper – afhængigt af formål. Inddelingen af grupperne baserer sig på bestemte kriterier og/eller forudsætninger hos den enkelte elev. Med en planlagt gruppeinddeling er det muligt at arbejde med differentiering af opgaver i det faglige, at have fokus på samarbejde, at skabe kendskab til hinanden, at udvikle på små fællesskaber og udvikle/træne forskellige færdigheder. Variationen af grupper skaber gode muligheder for at arbejde med relationerne i klassen. Hver elev får et kort, med de grupper de er en del af, disse kan fx. placeres på elevens bord. (For mere inspiration – se Bilag C).

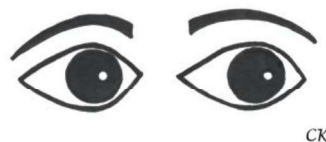

Styrkepædagogik

Styrkepædagogikken bygger på en forståelse af, at vi som mennesker alle besidder 24 styrker, hvoraf ca. fem er vores topstyrker. Når vi får mulighed for at bruge vores topstyrker, bliver vi motiveret og oplever følelsen af, at kunne noget. At have kendskab til de 24 styrker kan være en hjælp både for os som de fagprofessionelle, klassen og også for den enkelte elev. For at kunne vokse som menneske, har vi brug for at blive set, hørt og forstået. Læs mere om styrkerne her: <https://styrkeakademiet.dk/styrker/>

(For mere inspiration - se Bilag D).

Opmærksomhed

Elever i læringsvanskeligheder kan have vanskeligt ved at finde ud af, hvad der er relevant eller irrelevant at rette deres opmærksomhed imod, dvs. at deres selektive opmærksomhed kan være udfordret. Vores kognitive funktioner er afhængige af vores evne til at selektare vores opmærksomhed.

Når man som elev i læringsvanskeligheder har svært ved at danne sig overblik og samtidig kan have svært ved at udvælge relevante informationer, er det meget vigtigt, at vi som fagprofessionelle er opmærksomme på følgende støttefunktioner:

- Vær sikker på, at du har fanget elevens opmærksomhed (fjern overflødige stimuli, fx brug af hørebøffer, sluk for skærmen, ryd bordet, pak drikkedunke væk osv.)
- Giv én instruktion ad gangen og lav én ting ad gangen.
- Bed eleven om at gentage, hvad der skal laves eller om at gentage informationen.
- Hjælp eleven til at overskue den stillede opgave, ved at dele opgaven op i mindre dele, tegn evt. en ramme om hver enkelt opgave.
- Anvend visuelle støttestrukturer i form af tjeklister, skabeloner, sætningsstartere, vejledninger etc.
- Skab forudsigelighed gennem varsling, fx. *når du har gjort... så skal du...* eller *om 5 minutter skal vi...*
- For elever i læringsvanskeligheder er det vigtigt, at vi som fagprofessionelle har eleven på sinde både i planlægningen, i udførelsen og i evalueringen (Hagelquist, 2015).

Relationsdannelse

For at fremme et godt læringsmiljø er det vigtigt at have fokus på relationsdannelse – både eleverne imellem og mellem elever og fagprofessionelle. Arbejdet med at fremme den gode relation er altid den fagprofessionelles ansvar, også selvom det til tider kan være svært.

Ifølge Louise Klinge handler ingen relationskompetent hele tiden, men alle gør det indimellem (Klinge, 2018).

For elever i læringsvanskeligheder er det vigtigt med relationskompetente voksne, da det at aflæse og afkode andre mennesker og situationer kan volde dem problemer.

Vær opmærksom på, at det nonverbale sprog også er kommunikation. Elever i læringsvanskeligheder er ofte mere opmærksomme på stemninger, mimik, tonefald etc. frem for det talte sprog.

CK

Som fagprofessionel viser du relationskompetence når du:

- **Afstemmer dig** i forhold til situationen. Man kan være opmærksom på at afstemme sine bevægelser, sit tempo, sin stemmeføring, sin placering, sin mimik mm.
- **Roser** på handlinger som tilskyndelse. Fx *"Hvor er det godt, du er gået i gang med din opgave. Jeg ved det er svært"*
- **Anerkender**: Verbale anerkendelser ved at følge elevens initiativ og benævne det man ser; *"der sidder du jo"*, eller *"du ser glad ud i dag"*.
- Anvender **nonverbal anerkendelse** ved at tage kontakt til eleverne dagligt ved fysisk berøring, *High Five*, *Thumbs Up*, at blinke, at smile el.lign.
- Er opmærksom på følelsesmæssige stressfaktorer.

(For mere inspiration se Bilag D: Det følelsesmæssige domæne)

Affektsmitte

Som fagprofessionelle skal vi være opmærksomme på, at følelser smitter. Når man er sammen med folk, der er glade, bliver man selv gladere. Ligesom det også påvirker ens humør, når man møder folk, som er negative. Derfor skal vi som fagprofessionelle være opmærksomme på at kunne bevare roen og forstå fx. udadreagerende adfærd, tilbageholdenhed eller nægtelse hos eleven, som en strategi for at bevare selvkontrollen. Se adfærden som elevens bedste bud på en reaktion i øjeblikket. Dette vil øge vores fleksibilitet og empati i situationen og vil være til gavn for både barn/ung og den voksne (Lentz, Jacob: <https://lowarousal.dk/>).

De 8 samspilstemaer

De 8 samspilstemaer stammer fra ICDP (Child Development Program) som har fokus på at skabe bedre relationer og samspil mellem elever og fagprofessionelle.

Nedenfor ses de 8 temaer. De første fire (røde) temaer indeholder den følelsesmæssige dialog. De næste tre (grønne) temaer repræsenterer den meningsskabende dialog og det sidste (gule) tema er den guidende/vejledende dialog.

For at få samspillet til at fungere optimalt er det nødvendigt at man anvender samtlige temaer: <https://danskcenterfor-icdp.dk/icdp-hvad-er-det/>

1. Vis glæde og positive følelser
2. Se initiativet og – juster dig
3. Inviter til samspil – lyt og svar
4. Giv anerkendelse for det han/hun magter
5. Fang opmærksomheden
6. Fasthold opmærksomheden – vis følelse og entusiasme
7. Fold oplevelsen ud – uddyb og forklar
8. Skab rammerne – Guide og vejled – trin for trin

At lede læring

At tilrettelægge læreprocesser for andre mennesker er en kompliceret opgave.

Den måde hvorpå man tilrettelægger læreprocesser for elever, kan forstås som en kombination af regulering af adfærd, adfærdsledelse, og læringsledelse.

Inspiration: <https://www.folkeskolen.dk/folkeskolen-nr-19-2010-klasseledelse-paedagogik/sadan-bliver-du-bedre-til-at-lede-din-klasse/711734>

- 1: *En god klasseleder griber ikke ind over for enhver lille forstyrrelse i klassen – men fokuserer på ønsket adfærd.*
- 2: *En god klasseleder er tydelig og præcis, når han/hun sætter eleverne i gang med en opgave.*
- 3: *En god klasseleder afslutter timen på en ordentlig måde.*
- 4: *En god klasseleder varierer sin undervisning.*
- 5: *God klasseledelse bygger på indarbejdede rutiner.*

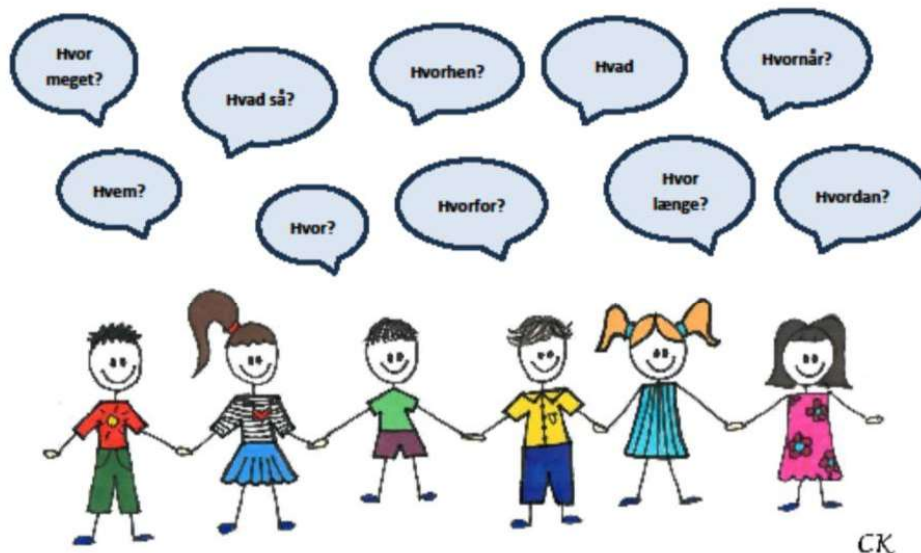
1:

- Vurder hvornår der skal gribes ind overfor adfærd og hvornår der ikke skal. For mange formaninger og irettesættelser flytter fokus fra det faglige til det adfærdsmæssige.
- Det er vigtigt at den fagprofessionelles faglige intention er meget tydelig.
- Adfærdsledelse bør rettes direkte mod den eller de elever, der er involveret og ikke ud i hele klassen. Det kan fx foregå uden ord, at der lægges en hånd på skulderen eller at der på anden måde signaleres en ændret adfærd, uden at de andre elever nødvendigvis lægger mærke til det.

2:

- Indtænk de 10 H'er i undervisningen.
- Gør dig umage, når instruktionen forberedes.
- Giv og skriv en tydelig instruktion og dagsorden på tavlen. Evt. hvad der skal laves i lektionen og det de kan gå videre med, hvis de har mere tid.
- Vær sikker på at eleverne ved hvad der forventes.

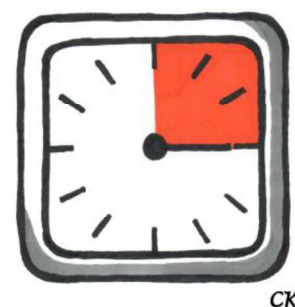

3:

- Tænk over hvordan lektionen skal afsluttes og hvordan der samles op på en fornuftig måde.
- Tag evt. en kort runde, hvor man sammen med eleverne opsummerer lektionen: Hvad var det, der var intentionen med den her lektion? Hvad er det faktisk, vi har nået i dag, og hvordan går vi videre næste gang, så der på den måde bindes en sløjfe.
- Praktisk: Lade eleverne rydde deres borde for computere, drikkedunke og andre ting, så den næste lærer i klassen kan gå i gang uden at skulle starte timen med at bede eleverne lukke deres computere, lægge deres ting væk (nulstilling af borde) osv.

4:

- Hav skiftende aktiviteter og måder at arbejde på.
- Brug Time Timer til at signalere skift.
- Lav en kort Brain Break undervejs i lektionen.

5:

- Aftal i lærerteamet hvilke rutiner I vil indarbejde i klassen og vær vedholdende.
- Aftal hvordan der arbejdes med start, midte og afslutning af lektionerne samt skift i jeres klasse.

Nå og forstå-dilemmaet.

Når vi møder elever i læringsvanskeligheder, kan vi som fagprofessionelle være udfordret på at nå det faglige stof, der er relevant for alderstrinnet. Som fagprofessionelle skal vi være opmærksomme på, at det for elever i læringsvanskeligheder kan være vigtigere at *forstå* end at *nå* det faglige stof. Det kan i praksis betyde, at en elev i 7. klasse fx. stadig arbejder med de fire regnearter på vej mod en forståelse af disse. At nå til denne accept kan være vanskeligt både som fagperson, kollega, forældre og ift. egne og andres forventninger.

CK

Find og fjern barriererne, støt og hjælp på vej!

Det er den fagprofessionelles opgave at guide både didaktisk og følelsesmæssigt.

Nogle elever i læringsvanskeligheder kan have problemer med selv at fornemme, hvad det er for en adfærd, der er ønskværdig. Det kan være vanskeligt for dem at regne ud, hvad vi gerne vil have dem til eller hvad vi forventer af dem, hvis vi ikke er meget tydelige i vores forventninger, kropssprog, mimik m.m.

For nogle er det måske en anden kultur, end de er vant til hjemmefra, andre glemmer, andre igen kan have svært ved at danne overblik eller når måske at handle, inden de får tænkt sig om. Nogle gange kan vi som fagprofessionelle tænke; *det her burde min elev kunne selv* eller man kan tænke; *med den alder burde de da... osv.* Når vi oplever, elever ikke lykkes, med det vi forventer af dem, må vi justere vores forventninger og hjælpe dem på vej.

Forventningsbaseret klasseledelse

Forventningsbaseret klasseledelse er en konkret metode, der understøtter de voksnes arbejde omkring tydelige og konkrete forventninger til læringsmiljøet:

<https://forventningsbaseret-klasseledelse.dk/>

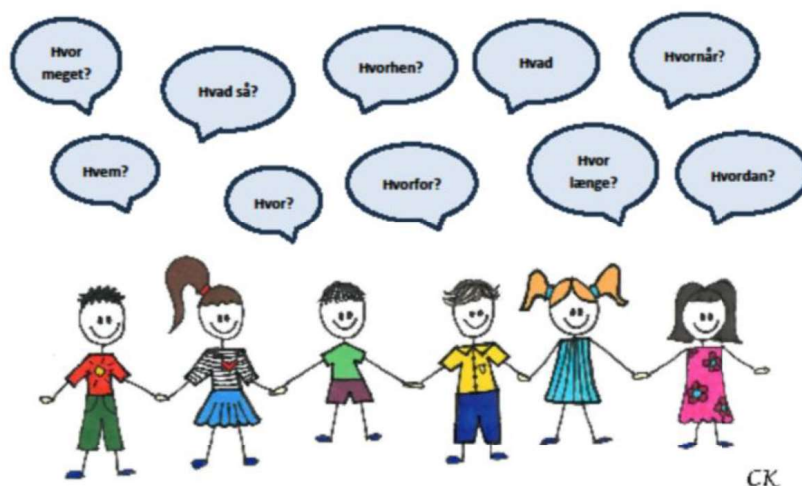
Eksempler på hjælpestrategier

Didaktisk: Forudsigelighed og genkendelighed i det daglige arbejde med elever med læringsvanskeligheder er afgørende for elevernes tryghed og læring. Et godt værktøj i den forbindelse er de 10 H'er, som er *hv-spørgsmål*, der hjælper eleverne med at skabe mening og overblik i undervisningen såvel som i pauserne

<https://overlevelseshjælper.dk/>

De 10 H'er:

1. Hvad skal jeg lave? (indhold)
2. Hvorfor skal jeg lave det? (mening)
3. Hvordan skal jeg lave det? (metode)
4. Hvor skal jeg lave det? (placering)
5. Hvornår skal jeg lave det? (tidspunkt)
6. Hvor længe skal jeg lave det? (tidshorisont)
7. Hvem skal jeg lave det med? (personer)
8. Hvor meget skal jeg lave? (mængde)
9. Hvad skal jeg så? (næste)
10. Hvad skal jeg bagefter? (indhold)

Det er vigtigt at være opmærksom på, at det er aktiviteterne, der afgør hvilke hv-ord der er væsentlige at have opmærksomhed på. Fx. behøver eleven ikke nødvendigvis at forstå *hvorfor* han skal lave noget, når det drejer sig om en selvvalgt aktivitet og derfor oplever denne som meningsfuld. Måske elsker eleven at tegne og behøver derfor ikke hv-spørgsmål til denne aktivitet. Men hvis eleven derimod skal øve navneord og ikke synes det giver mening, kan der være behov for at få svar på flere af hv-spørgsmålene.

Mening og motivation

Der findes ikke mennesker, der enten er motiverede eller umotiverede. Du er motiveret til at gøre ting, der giver mening, men ikke til at gøre ting, som ikke giver mening. Elever i læringsvanskeligheder motiveres oftere af ydre motivation i form af fx belønninger og fejringer.

Hvis man er en elev i læringsvanskeligheder og ikke så god til at se sammenhænge og forstå årsag og virkning i komplekse situationer, er det sværere at motivere sig selv. Det kan fx. være, at skulle skrive et referat af en bog, lave et forsøg i fysik eller at pakke sin idrætstaske. Som fagprofessionelle har vi nogle værktøjer, som vi kan bruge for at skabe yderligere motivation og mening:

- At få valgmuligheder der er tilpasset funktionsniveau: Klare og afgrænsede valgmuligheder; *vil du begynde med den røde eller den grønne?* Afgrænsede valgmuligheder er bedre end at skulle vælge frit.
Når elever i læringsvanskeligheder skal lave opgaver, kan man med fordel dele tekstens spørgsmål op i enkelte opgaver – eleven kan selv trække spørgsmålene, og svare på dem han kan overkomme på dagen.
- At få lov til at bestemme hvornår en aktivitet skal udføres: Vi fjerner ikke kravet helt, men er fleksible i forhold til tidspunktet <https://ugeskemarevolutionen.dk/>
- At lave en aktivitet sammen: Dette giver følelsen af samhørighed og medvirken – eksempelvis; *Når du er færdig med denne opgave, må du lave denne opgave.*

Plakat med de fem former for motivation:

<https://eva.dk/udgivelser/2016/feb/plakat-5-former-for-motivation>

Flere værktøjer...

- **Prompts** (En kort kommando)

At anvende prompts er at gøre forventningerne tydelige. Eksempelvis at vi lægger matematikbogen på bordet eller at vi lægger en blyant frem. Synet af blyanten kan være nok til, at eleven ser meningen, og begynder at skrive.

- **Guidning/nudging** (Tilstede i rummet hele tiden)

Brug rummet til at nudge eleverne til den ønskede adfærd, for derved at minimere mængden af ord. Fx. tegnede fodspor på gulvet, der viser hvor eleverne skal stå, 'stemmeskala' så eleverne kan se, hvilken stemme de forventes at anvende, eller fx. farvet tape på gulvet i garderoben så eleverne nudges til at holde deres ejendele indenfor egen ramme.

- **Gøre noget færdigt**

Mennesker nyder og har behov for oplevelsen af at kunne færdiggøre noget. Det opleves meningsfuldt. Når noget er færdigt, er det lettere at gå videre, i hvert fald meget lettere end at afbryde noget for så at gå videre.

Støttesystemer

For at elever i læringsvanskeligheder skal opleve en følelse af mestring, er det nødvendigt, at vi understøtter læring - både hvad angår hukommelse og overblik.

Plancher og andre visuelle materialer der hænger synligt i klassen, kan eksempelvis være med til at understøtte hukommelsen. Tænk på manualer (brugsvejledning), skabeloner (færdiglavet dokument, hvor eleven blot skal udfylde dele af opgaven), plancher og andre visuelle støttestrukturer som eleverne kan finde hjælp, vejledning og stilladsering i.

Vær opmærksom på hvilke visuelle støttestrukturer eleverne har adgang til. Er de stadig aktuelle og relevante? Er der for mange visuelle informationer, som forvirrer mere end de gavner? Osv.

Hvis en elev eksempelvis går i stå med en opgave, kan man som fagprofessionel i første omgang henvise til støttestrukturen.

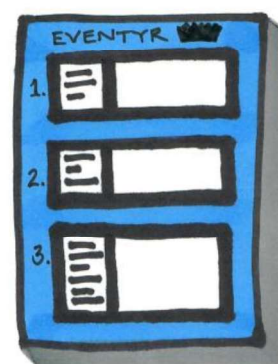
På sigt er det målet, at brugen af støttesystemer skal anvendes af eleven på eget initiativ. Dette skal trænes. Det skal gerne blive en god vane for eleven at forsøge selv og dermed opleve mestring.

Der kan være behov for tydelige visuelle systemer, hvor eleverne kan hente hjælp.

Fx ved opstart på nyt emne/ny færdighed:

- Brug af skabeloner fx <https://www.margitgade.dk/kurser/skriveskabeloner/#>
- Brug af materialer der er visuelle og lukkede, fx læse og forstå ved hjælp fra Multiple Choice opgaver og opgaver der henvender sig til forskellige aldersgrupper. Det kunne fx være cafe-serien: "Noget om" <https://www.alinea.dk/serie/cafe-serien-noget-om>
- Lydbilledelæsning: ABC-leg tilbyder flere forskellige hjælpemidler i forhold til elever med læringsvanskeligheder: Her fås både undervisningsmaterialer og sensoriske værktøjer: https://www.abcleg.dk/maerker/special-paedagogisk-forlag?gclid=EAlalQobChMIr4Dtr-z-9QIVMgIGAB0xhAHpEAAAYASAAEgKHo_D_BwE
- Analoge og printbare digitale materialer: <https://www.finurligefif.dk/>
- I Århus kommune har man udarbejdet et arbejds hæfte inspireret af NEST pædagogikken med bud på konkrete tiltag: <https://detvigoer.aarhus.dk/media/69917/skole-for-alle-arbejdshaefte.pdf>

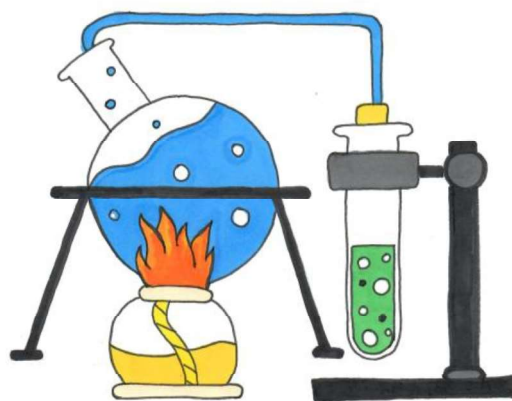

CK

Manualer som støttefunktion

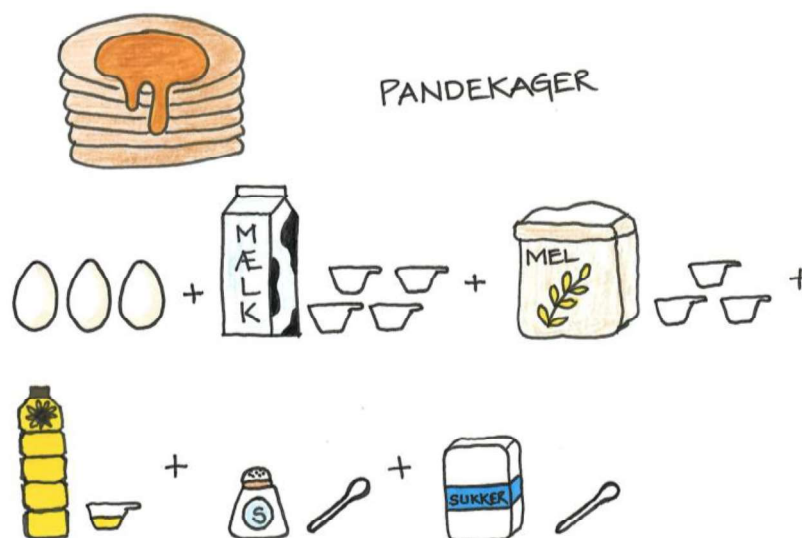
Fysikmanualer understøtter på mange måder nogle af de behov som elever i læringsvanskeligheder kan have brug for, når de skal lave et fysikforsøg.

Opbygningen af en fysikopgave kan være meget detaljeret. Der skabes et visuelt overblik af det færdige resultat. Det kan fx være illustreret ved en opstilling med gasbrænder, reagensglas og gummislanger.

CK

Madopskrifter er også rammesættende og kan både indeholde illustrationer af ingredienserne, fremgangsmåde trin for trin samt naturligvis en illustration af det færdige produkt, så eleverne ikke er i tvivl om, hvad produktet skal ende ud med at være.

CK

Gør abstraktioner konkrete

Elever i læringsvanskeligheder har brug for at få abstraktioner oversat til konkrete.

Hverdagsreferencer der hjælper til at konkretisere abstraktioner i blandt andet matematik – for mere inspiration se <https://pindogbjerre.dk/>

Eksempler på hvordan man kan huske og forstå matematiske begreber:

Længde: At 1 mm. er det samme som tykkelsen af et kreditkort eller at 2 meter oftest er det samme som højden af en dør.

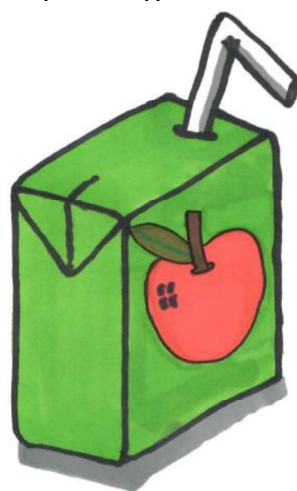
Areal: At 1 cm² svarer til den ene flade på en Centicube og at 7000 m² svarer til en fodboldbane.

Rumfang: At 2½ dl. ofte er det samme som en juicebrik og at 400 L. kan være det samme som indholdet i et soppebassin.

Vægt: At 5 g. svarer til vægten på et A4-ark og at 50 tons svarer til en stor lastbil med last.

Tid: At 1 sekund er den tid det tager at sige; 'en abekat' og at tre minutter ca. er længden på en popsang.

Priser: At 10.000 kr. svarer ca. til prisen på en Mac-computer og at 1.000.000 kr. svarer ca. til hvad en lille lejlighed koster.

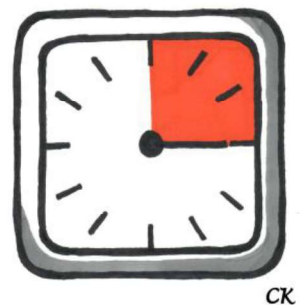

CK

Overbliksdannelse

Når vi skal understøtte elevens overblik, kan følgende opmærksomhedspunkter være en god ide:

- Kun få opgaver på hver side.
- Indramme hvilke opgaver der skal løses lige nu.
- Forenkle tekst.
- Forstør tekst.
- Blanke sider ind imellem opgaverne, så der indikeres en klar afslutning mellem hver opgave.
- Dagsskema. Der kan være behov for individuelle skemaer på bordene til enkelte elever.
- Individuelle hjælpeskabeloner.
- Tidsangivelser er vigtige – brug af Time Timer.
- Tjeklister.
- Som fagprofessionel kan man med fordel have en generel opmærksomhed på, at eleverne ved, hvor de kan hente informationer om opgaveløsninger. Fx Hvis eleverne går i stå. Ved de så, hvor de kan hente informationer for at komme videre?
- Struktur dagen ud fra de 10 H'er - og synliggør det gerne for eleverne
<https://indskoling.blogspot.com/2021/04/de-10-her.html>

Opmærksomhed på fællesskabet

At være en del af et fællesskab er vigtigt for alle. Det kan for elever i læringsvanskeligheder være svært at indgå i nogle af de fællesskaber, der findes i skolen. Arbejd derfor med klimaet i klassen og fællesskabet *hver dag*.

Elever i læringsvanskeligheder skal have hjælp til at opleve, at de hører til og har gode kammerater i skolen. At indgå i et klassefællesskab er ikke noget man bare kan, fordi man går i klasse sammen, det er noget der skal øves og trænes.

At arbejde med klassens fællesskab kan med fordel fremmes gennem fokus på faglighed som det fælles tredje. Dette kan gøres gennem fællesskabende didaktik og pædagogik, altså at udvikle elevernes faglighed samtidig med at det sociale fællesskab styrkes. Elever og fagprofessionelle er begge bidragsydere til læringsfællesskabet.

Elever i læringsvanskeligheder og alle andre elever kan også have brug for at øve og træne i den sociale kontekst. Dette kan gøres ved, at klassen dyrker gensidig respekt, tryghed og anerkendelse som temaer, der skal fylde meget i hverdagen. Lav eksempelvis samarbejdsøvelser, sociale lege, spil brætspil, kortspil eller arbejde med styrker og følelser.

For inspiration til sociale lege:

- <http://legedatabasen.dk/>
- <https://redbarnet.dk/media/2992/lege-sammen.pdf>

CK

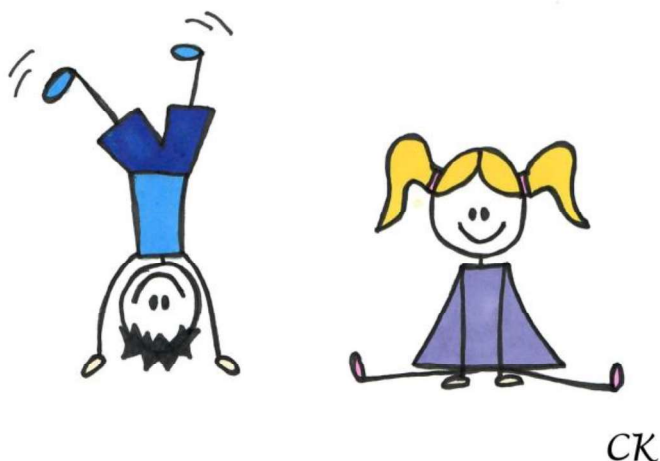
Frikvarter

Den gode time starter med et godt frikvarter. For elever i læringsvanskeligheder kan det være svært at gennemskue og overskue sociale kontekster. Nogle kan være konkret tænkende, og have vanskeligt ved at forudse konsekvensen af egne og andres handlinger.

Nogle kan komme til at fremstå som stædige, bestemmende og rigide. Andre kan fremstå som initiativløse, gå i ét med omgivelserne, "gå under radaren" og være "selvvalgt" isoleret fra kammerater og lege.

For elever der har overskud og overblik kan frikvarteret ofte være et frydefuldt højdepunkt på dagen. For elever i læringsvanskeligheder kan det være det modsatte.

Det er ikke givet, at frikvarteret er et "frit kvarter" for alle. Et kvarter hvor man bliver ladet op med ny energi, så man er klar til undervisning. For elever i læringsvanskeligheder kan det frie rum skabe utryghed. Tanken om frikvarteret kan komme til at fylde så meget i timerne, at lysten og overskuddet til læring bliver overskygget af frygten for ensomhed, kedsomhed og/eller konflikter i frikvarteret.

CK

Konkrete ideer til det gode frikvarter

- Tydelige gårdvagter - gerne med refleksveste på.
- Billeder af gårdvagterne ved gennemgang af dagsskema (indskoling).
- Vikarordning: Alle lærere har en (ekstra) gårdvagt på et givent tidspunkt i løbet af ugen, hvor de dækker ind ved evt. fravær på de faste gårdvagter.
- Gårdvagter der kan lege med – evt. i et fast skema et par gange om ugen.
- Gårdvagter der bemærker og de italesætter de gode situationer.
- Legepatrulje.
- Hjørne med ”inde-sysler” udenfor – under halvtag eller lign, hvor der kan laves håndarbejde, spilles skak eller andre spil.
- Læsecafé.
- Benytte skolens hal eller gymnastiksal på skift.
- Just Dance-aktivitet.
- Mindfulness.
- Træværksted.
- Inde-ordning, for elever, der kunne have gavn af det i en periode.
- Inddragelse af elevrådet og elevernes perspektiver i udviklingen af god pausekultur.

Særligt for udskoling:

- Vokseninitierede gåture.
- Aktivitetspatrulje (form for legepatrulje).
- Body System (Peer-Education) for yngre elever. Her tilbydes eleven en position, som den, der har noget særligt at byde ind med.

Inspiration til sociale lege

- <https://www.legehjul.dk/>
- <http://legedatabasen.dk/>
- <https://redbarnet.dk/media/2992/lege-sammen.pdf>
- http://trivselogbevægelse.dk/wp-content/uploads/2018/12/Frikvartersaktiviteter_Eksempelsamling_nov2018.pdf
- <https://redbarnet.dk/media/2992/lege-sammen.pdf>
- <http://legedatabasen.dk/>

Det fysiske læringsrum

Elever i læringsvanskeligheder kan have svært ved at overskue situationer og gennemskue sammenhænge (årsag-virkning).

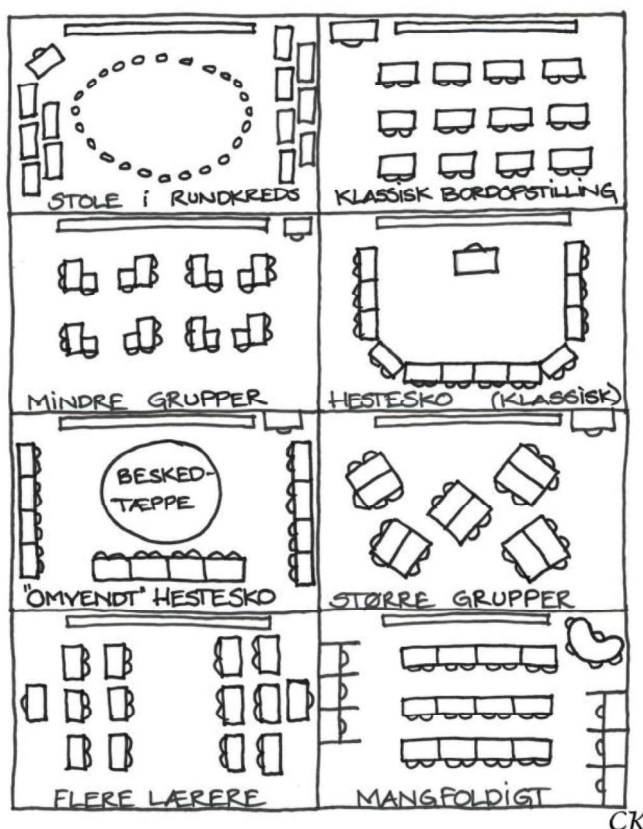
Ved at have fokus på hvordan det fysiske læringsrum kan understøtte og hjælpe eleverne, bliver det blandt andet muligt at minimere unødigt stress og øge muligheden for læring.

Når man har med elever i læringsvanskeligheder at gøre, er der i høj grad brug for at skabe differentiering i fx det faglige stof. Lokalet kan understøtte de didaktiske valg, hvorfor en særlig opmærksomhed på lokalets indretning er vigtig.

Indretning og anvendelse af det fysiske rum:

- De fysiske rammer definerer, hvordan vi agerer i et (lærings)rum.
- Rummet kommunikerer, hvad der er muligt og hvad der er tilladt. Det kan forstørre det, vi ønsker at se mere af i undervisningen.
- Det kan understøtte vores pædagogiske og didaktiske hensigter.

- 1) Stol i rundkreds
- 2) Klassisk bordopstilling
- 3) Mindre grupper
- 4) Hestesko (klassisk)
- 5) 'Omvendt' hestesko
- 6) Større grupper
- 7) Flere lærere
- 8) Mangfoldigt

"Håndbog - Rum for læring":

http://xn--rumforlring-g9a.nu/wp-content/uploads/2018/03/H%C3%A5ndborg_hjemmeside.pdf

Opmærksomhedspunkter

- For at styrke elevernes opmærksomhed samt lette overgangen fra én aktivitet til en anden, bør man sørge for at holde lokalerne ryddede, samt at have en organisering i klassen der mindsker rod.
- Tasker, jakker og andre personlige ejendele på bordene og omkring elevens plads kan forstyrre opmærksomhed og koncentration og derved hæmme elevens fokus.
- Reoler med elevernes materialekasser bør være i nærheden af eleverne, så de undgår at skulle tværs igennem lokalet og derved blive afledt.

Gode råd

- Overvej hvordan lys, lyd, materialer mv. kan understøtte rummets funktion.
- Se rummet gennem et barns øjne – hvordan virker rummet fra deres perspektiv?
- Vær opmærksom på ødelagte eller slidte ting i rummet og på væggene. Tag stilling til om disse ting stadig har deres relevans og om de i så fald skal erstattes eller repareres. Når ting ser pæne og ordentlige ud, passer vi bedre på dem.
- Inddel fx rummet i zoner som med deres navn (evt. også piktogram) indikerer funktionen. Indretningen bør indikere, hvad der skal foregå i zonen (fx læsehule, arbejdsstation osv. .
- Inviter evt. til indvielse af det nyindrettede rum, så elever og voksne bliver vist og instrueret i rummets anvendelsesmuligheder og regler.
- Lav klare aftaler med de andre brugere (voksne) af rummet vedr. hvem der har det overordnede ansvar for rummet. (Hvis alle har ansvaret – tager ingen ansvaret.)
- Evaluer jævnligt rummet og dets funktioner.

Forældresamarbejde

Et godt forældresamarbejde understøtter elevernes læring og udvikling. Samtidig er det vigtigt for skabelsen af et trygt læringsmiljø. Jo tryggere forældrene er, des tryggere er børnene.

For at strukturere og systematisere forældresamarbejdet kan følgende emner drøftes i personalegruppen:

- Se samarbejdet som et partnerskab.
- Lær af forældrenes viden.
- Konkretiser forældrenes rolle.
- Differentiér samarbejdet med forældrene.
- Prioriter samarbejdet strategisk og i hverdagen.

CK

Få mere inspiration til det gode skole-/hjemsamarbejde på:

<https://emu.dk/grundskole/forskning-og-viden/trivsel-og-inkluderende-laeringsmiljoeer/viden-om-skole-hjem?b=t5-t24-t2331>

Forældre kan med fordel arbejde på at udvikle barnets kompetencer:

<http://klartillaering.dk/de-7-kompetencer/robusthed>

Konflikter er en del af livet og det er afgørende, hvordan børnenes fortællinger mødes af de voksne. Her kan man passende introducere "Når konflikten opstår - en miniguide": <https://skoleborn.dk/naar-konflikten-opstaar-miniguide/>

Eksamen

Elever i læringsvanskeligheder kan være udfordrede, når det kommer til eksamen. Et mål må derfor være at hjælpe eleverne, så de kan bestå så mange prøver som muligt. Elever i læringsvanskeligheder har brug for mange gentagelser og det kan derfor give mening, at eleverne øver sig i at arbejde med udvalgte skabeloner, der kan understøtte dem til eksamen.

Vær opmærksom på om din elev eventuelt kan blive tildelt adgang til NOTA – kontakt din vejleder.

Gør fx brug af:

- Margit Gades skriveskabeloner, disse må også anvendes i eksamenssituationer.
- Tilegnelse af notatteknik. Eleverne har brug for at have øvet sig mange gange, så start gerne tidligt.
- Lav logbog med elevernes egne aha-oplevelser, egne regnemetoder og ”guldkorn”.
- Formelsamling, ”Bestå - med dine og mine matematikopskrifter”.
- Lave rollespil over mundtlig eksamen, så eleverne kan erfare kropsligt hvad der forventes og hvordan det kunne foregå.

Dispensation

Elever i læringsvanskeligheder kan gå til prøve på særlige vilkår. Det er skolelederen, der kan tilbyde elever i læringsvanskeligheder denne mulighed. Vejledningen herunder præciserer og forklarer regler og rammer for aflæggelse af prøver på særlige vilkår og fritagelse fra prøve

<https://www.uvm.dk/folkeskolen/folkeskolens-proever/proevetilrettelaeggelse/proever-paa-saerlige-vilkaar/proeve-paa-saerlige-vilkaar-og-fritagelser>

God arbejdslyst!

Bilag A – Det kognitive domæne

Bilag B – Det følelsesmæssige domæne

Eksempler på stress faktorer

DET FØLELSESMÆSSIGE DOMÆNE

@ Kwiens 62

STRESSFAKTORER FRA DETTE DOMÆNE BESTÅR AF STÆRKE FØLELSER, BÅDE POSITIVE (OVER GLÆDE) OG NEGATIVE (ANGST, VREDE). DE SPILLER OFTE SAMMEN MED STRESSFAKTORER FRA ANDRE DOMÆNER.

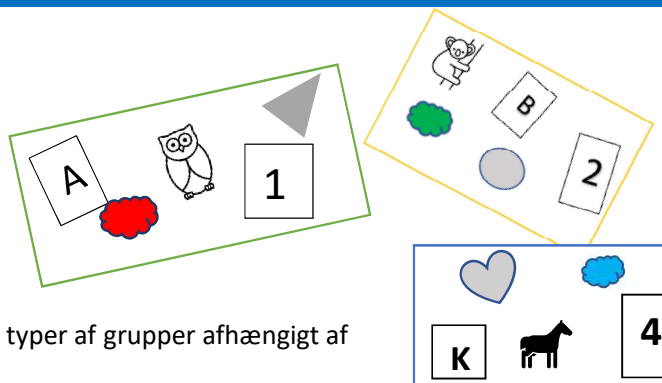

BALANCE BALANCE OPNÅES IKKE VED AT IGNORERE FØLELSER, BÅDE POSITIVE SOM NEGATIVE, MEN VED AT ANERKENDE AT DE ER DER.

FRIT OVERSAT FRA @ KWIENS62
AF MARIANNE DIEN OG
METTE GANDRUP

Bilag C – Strategisk gruppedannelse

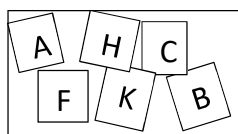
Strategisk gruppedannelse

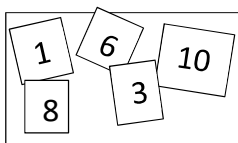
- Er en måde at inddele klassen i forskellige typer af grupper afhængigt af formål.
- Inddelingen af grupperne baserer sig på bestemte kriterier og/eller forudsætninger hos den enkelte elev.
- Med en planlagt gruppeinddeling er det muligt at arbejde med differentiering af opgaver i det faglige, at have fokus på samarbejde, at skabe kendskab til hinanden, at udvikle på små fællesskaber og udvikle/træne forskellige færdigheder.
- Variationen af grupper skaber gode muligheder for at arbejde med relationerne i klassen
- Hver elev får et kort med de grupper de er en del af, disse kan placeres på deres bord.

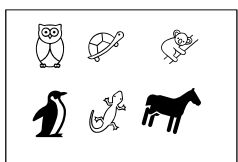
Eksempel på hvordan inddelingen af grupper kan laves:

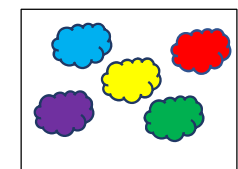
- **Dansk** er efter fagligt niveau, to og to

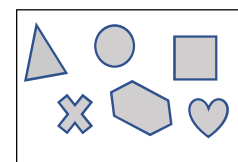
- **Matematik** er efter fagligt niveau, to og to

- **Samarbejde** er en gruppe, hvor der er fokus på de socialt passer sammen, 3 elever

- **CL** er en gruppe hvor der er fokus på, at der minimum er to elever som kan "trække" gruppen, 4 elever

- **Makkerpar** to og to som arbejder godt sammen, men ikke nødvendigvis på samme læringsniveau.

Dansk

A: Lise og Tobias

B: Søren og Ole

C: Omar og Ida

D: Jasmin og Bo

Matematik

1: Lise og Jasmin

2: Søren og Ida

3: Omar og Ole

4: Tobias og Bo

Samarbejde

Lise, Ole og Omar

Bo, Tobias og Søren

Jasmin, Ida og Ea

CL

Lise, Tobias, Ida og Bo

Søren, Jasmin, Omar og Ole

Makkerpar

Lise og Ida

Søren og Bo

Jasmin og Ea

Tobias og Omar

Bilag D - Styrkebaseret pædagogik

Styrkebaseret pædagogik

Den amerikanske psykolog og stifter af den positive psykologi Martin Seligman fandt i 2004, sammen med en gruppe forskere, frem til, at alle mennesker uanset sprog, kultur eller religion indeholder 24 menneskeligt universelle styrker. Når vi er bevidste om, og bruger vores styrker, øger vi vores bevidsthed om os selv og andre, bliver mere tolerante, øger vores trivsel og selvværd, føler større velvære, glæde og motivation samt udvikler vores evne til at indgå i sociale sammenhænge.

Når vi sætter fokus på at arbejde styrkebaseret i skolen, er vi med til at give eleverne et positivt sprog at kommunikere omkring egne og andres værdier. Eleverne bliver ud fra et ressourceorienteret perspektiv øvede i at få øje på værdierne hos hinanden, her uden fokus på elevernes faglige kompetencer.

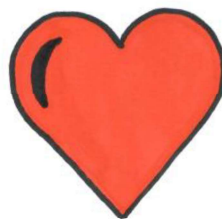
Af styrker bliver vi styrkede. Selvom vi alle besidder 24 styrker, er der nogle af styrkerne, vi bruger mere end andre. De styrker vi bruger mest, kaldes for topstyrker. Disse styrker - eller personlige ressourcer - er kendetegnede ved at give os energi, føle vi er i flow og at vi glemmer nuet. Når vi bruger vores styrker udvikler vi vores øvrige færdigheder og oplever en følelse af engagement og mestring.

Når vi arbejder ressourceorienteret, taler vi om det at skrue op eller ned for vores styrker. For selv om styrkerne i udgangspunktet er positive, kan vi komme til at bruge en styrke for meget. Vi kan komme til at skrue så meget op for styrken, at den i øjeblikket bliver en svaghed. Eksempler på dette kan være, at man har skruet så meget op for styrken *mod*, at man i stedet bliver dumdristig, eller at man har skruet så meget op for styrken *fair*, at man bliver 'millimeter-demokrat', eller at man af de andre opfattes som den der altid vil bestemme, fordi man har skruet lidt for højt op for styrken lederevne. Det er forskelligt fra person til person hvilke styrker man øver sig i at skrue op eller ned for – også de voksne.

I styrkebaseret pædagogik insisterer vi på at danne os et mere nuanceret billede af eleven, når vi fokuserer på elevens potentialer og ressourcer frem for på fejl og mangler.

Styrkeakademiet:

<https://styrkeakademiet.dk/styrker/>

CK

Bilag E – Aftalepapir: regler og strukturer

I de fleste klasser går der elever, der vil profitere af en forudsigelig og ensartet skoledag. Det er ikke alle elever, der har behov for den ekstra struktur, men alle kan have gavn af den, og ingen tager skade af den.

Især elever der har udfordrende adfærd, overblik- eller socialkognitive vanskeligheder har brug for en hverdag, hvor der er faste strukturer og rutiner og hvor de fagprofessionelle er samstemte og hele tiden på forkant.

For at vi kan være på forkant og sikre en god skoledag, med deltagelsesmulighed for alle elever, er det nødvendigt, at teammedlemmerne (gerne sammen med en ledelsesrepræsentant) har kendskab til og deltaget i diskussionen om hvilke regler, rutiner og strukturer, der bør være i klassen. Alle må hver især have ejerskab til aftalerne og forpligte sig på at overholde disse.

Når aftalerne er på plads, kan overskud og overblik i dagligdagens konflikter med eleverne synes mindre, da der er en plan for, hvordan man skal agere, hvilket frigiver energi til andre opgaver. Jo flere rutiner vi kan opbygge for vores hverdag, desto mindre energi og tid skal vi bruge på at træffe valg i f.eks. pressede og uforudsete situationer.

Aftalepapiret kan fungere som et fælles tredje i forbindelse med teamsamarbejdet. Et eksempel kunne være, at vi i teamet har aftalt, at man møder ind og er i klassen 10 minutter før timens start. Hvis vi oplever, at vi begynder at ændre adfærd i forhold til aftalen og fx møder ind til timens start, er det legalt at tage punktet op, og være nysgerrig på, hvad vores ændrede adfærd skyldes; *Har behovet for vores tilstedeværelse ændret sig, så aftalen skal laves om? Eksisterer behovet stadig, men er det os voksne, der har behov for at stramme op? Er der kommet nye voksne til, som ikke er blevet gjort opmærksom på aftalen? Osv.*

Aftalepapiret kan evt. være et fast punkt på dagsordenen på teammødet, hvor det er muligt at tage en aftale op, fordi den ikke fungerer som først antaget og har behov for at blive revideret.

Nedenfor er listet en række temaer, som kan være relevante at få talt igennem. Det er muligt, at ikke alle vil opleves relevante for nuværende, hvorfor det er udmærket at arbejde med de temaer, der synes vigtigst først, og derefter dykke ned i øvrige temaer, hvor det er hensigtsmæssigt. Under det enkelte punkt findes hjælpespørgsmål til inspiration.

Det er vigtigt, at der vælges en ordstyrer og en referent, samt at aftalerne skriftliggøres.

Bilag E - Aftalepapir: regler og strukturer

Opbygning af dagen

Morgenrutiner. *Hvor gør eleverne af tasker, jakker osv.? Hvor skal eleverne være? Må de fx sidde i grupper ude foran klassen? Hvad har de af materiale, de kan sidde med indtil timens start? (Fx en pausemappe, puslespil, læsebog...). Hvordan synliggør vi for eleverne, hvad man forventes at gøre?*

Undervisningsrutiner. *Hvordan sikrer vi en tydelig start, midte og slutning - både på dagen – og på den enkelte lektion (visuelt skema, Time Timer, visualisering af lektionen, billeder af børn og voksne, de 10 H'er osv.)*

Overgange. *Hvordan går eleverne ud til frikvarter? Skal borde fx være ryddet ved timens slutning? Hvordan tydeliggør vi skift i undervisningen? Hvordan forbereder vi eleverne på skift?*

Stilletegn. *Hvilke(t) stilletegn bruger vi og hvordan?*

Pladser, gå-makker, skulder-makker. *Hvem sidder sammen med hvem og hvorfor? Hvor længe skal de sidde sammen? Hvem bestemmer, hvem der er sammen med hvem?*

Frikvarter. *Hvor og hvordan? Aktiviteter? Regler? Legegrupper? Hvordan går eleverne ud og ind til/fra frikvarter? Hvordan ved eleverne, hvem de skal henvende sig til i frikvartererne? (Fx brug af refleksvest, foto af gårdvagt eller lign.)*

Afslutning af dagen. *Hvordan afsluttes dagen? Hvordan sikrer vi, at alle føler sig set i løbet af dagen?*

Bilag E – Aftalepapir: regler og strukturer

Regler og rutiner i undervisningen og det sociale liv i klassen

Hvordan taler vi til eleverne? *Hvordan sikrer vi tydelighed? (Kan vi fx vise den bog, som vi ønsker, de skal tage frem). Hvordan undgår vi alt for lange sætninger og at vi taler for længe? Hvordan kan vi visuelt understøtte det, vi vil sige?*

Hvad vil vi acceptere i forhold til sproget? *Hvordan taler vi og eleverne til hinanden? Hvordan formulerer vi krav til eleverne? Hvilke handlemuligheder har vi, hvis sproget fx bliver hårdt eller seksualiserende?*

Hvilke regler er der i klassen? *Skal eleverne række hånden op? Hvordan får vi ro? Må eleverne rejse sig i timen for fx at tage noget at drikke? Hvornår går eleverne på toilettet? Hvordan spørger de om hjælp? (Fx rødt/grønt kort på bordet, magnet med navn til tavlen eller lign.)*

Hvilke konsekvenser har det, når eleverne ikke følger reglerne?

Hvordan håndterer vi konflikter?

Hvordan håndterer vi kravafvigelser?

Hvordan sikrer vi, at teamet samarbejder omkring regler, rutiner og konsekvenser?

Hvordan sikrer vi, at nye personaler i klassen får den nødvendige viden om klassekulturen?

Gruppearbejde. *Faste gruppeinddelinger til forskellige formål?*

Undervisningsdifferentiering? *Hvordan gør vi det?*

Elevsamtaler. *Hvor ofte? Hvordan? Hvornår?*

Bilag E – Aftalepapir: regler og strukturer

Når personalet er væk pga. sygdom, omsorgsdage, kurser eller andet.

Hvordan sikrer vi, at eleverne ikke mærkes af det? Har vi materialer klar til vikarer?

Vikar. Hvordan sikrer vi, at vikaren er informeret om de vigtigste klasseregler og rutiner?

Forældresamarbejde

Information til forældre. Hvordan og hvor ofte informerer vi om dagligdagen? Hvem informerer? Hvad informerer vi om? Er der faste punkter?

Konflikter. Hvordan informerer vi i tilfælde af konflikter? Er det kun de implicerede, hvis forældre skal orienteres? Hvem orienterer?

Forventningsafstemninger. Hvilke forventninger har vi til forældrene i forhold til fx. lektier, deltagelse i møder, kommunikation? Hvordan og hvornår italesættes dette?

Forældremøder. Hvor ofte? Hvem er ansvarlig for indhold, mødeledelse osv.? Hvad er indholdet?

Bilag E – Aftalepapir: regler og strukturer

Mødestruktur/evaluering

Teammøder. *Hvor ofte? Hvem deltager? Hvordan forholder vi os ved sygdom/fravær?*

Dagsorden. *Hvem står for dagsordenen? Er der faste punkter? Hvordan sikrer vi, at vi når alle punkterne? Hvem er ordstyrer og referent? Hvor lægges referaterne?*

Opgavefordeling. *Hvordan sikrer vi, at opgaverne er rimeligt fordelt? Er der noget, der skal justeres?*

Evaluering. *Hvor ofte og hvordan evaluerer vi på undervisningen? Hvor ofte og hvordan evaluerer vi på elevernes læringsmål? Hvor ofte og hvordan evaluerer vi på aftaler i Aftalepapiret? Hvem er ansvarlig for at sørge for, at det sker?*

Teamsamarbejdet

Hvad forstår vi ved begrebet teamsamarbejde?

Hvordan sætter vi i afdelingen/teamet ord på det der er svært? *Hvordan får vi skabt tid og rum til åbent at kunne fortælle, om det der udfordrer os? Kan vi tillade os at spørge, når noget undrer os?*

Hvordan håndterer vi uenigheder og forskelle blandt personaler? *Hvordan forholder vi os til hinandens meninger? Hvordan kan vi få hjælp til at blive enige om en aftale?*

Har alle tilstrækkelig indflydelse og medbestemmelse? *Hvordan sikrer vi klare rollefordelinger, fordeling af ansvarsområder m.m.?*

Hvordan udvikler vi hinanden? *Hvad er holdningen i vores team i forhold til at gøre brug af video/kollegaobservation/sparring med ML-fagprofessionelle eller andre vejledere/sparring med ledelse/sparring med PPR/andet...?*

Bilag E – Aftalepapir: regler og strukturer

Indretning af læringsmiljøet

Hvilke værdier skal vores læringsmiljø afspejle?

Hvordan skal bordene stå? *Hvordan sikrer vi, at alle elever kan se tavlen? Hvorfor skal eleverne sidde som de gør? Hvad ønsker vi, de skal lære af at sidde på den måde?*

Hvor sidder eleverne når der skal gives besked/gennemgang af fagligt stof...? *Er der et beskedtæppe? Sidder de ved deres borde?*

Hvordan får man hjælp? *Sætter man sig ved et hjælpebord? Rækker man hånden op og venter på den voksne? Har man i givet fald noget at arbejde med imens?*

Hvordan skaber vi adgang til materialer? *Er der behov for at skabe plads så alle elever ikke skal hente materialer samme sted? Er adgangen til elevernes skabe/skuffer/kasser nem at komme til?*

Er der arbejdszoner i klassen? *Hvordan skaber vi plads til elever, der har behov for at kunne trække sig, have ro? Hvordan skaber vi plads til makkerarbejde/gruppearbejde? Skal der være plads til det?*

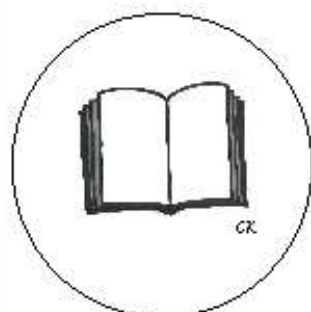
Bør eleverne have adgang til sanse-/koncentrationsredskaber? *Hvilke redskaber kunne én eller flere elever have gavn af? (Høreboffer, vippeskammel, sanseringe, fodgynge, Tingle Tangle, filtafskærmning m.m.). Hvilke regler har vi omkring brugen af koncentrationsredskaber? Hvordan og hvornår tages de i brug?*

Bilag F – Brug for hjælp

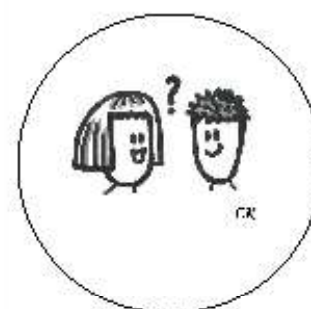
BRUG FOR HJÆLP?

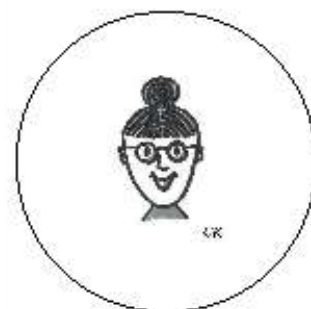
TÆNK SELV

LÆS OPGAVEN IGEN

SPØRG EN KLASSEKAMMERAT

SPØRG DIN LÆRER

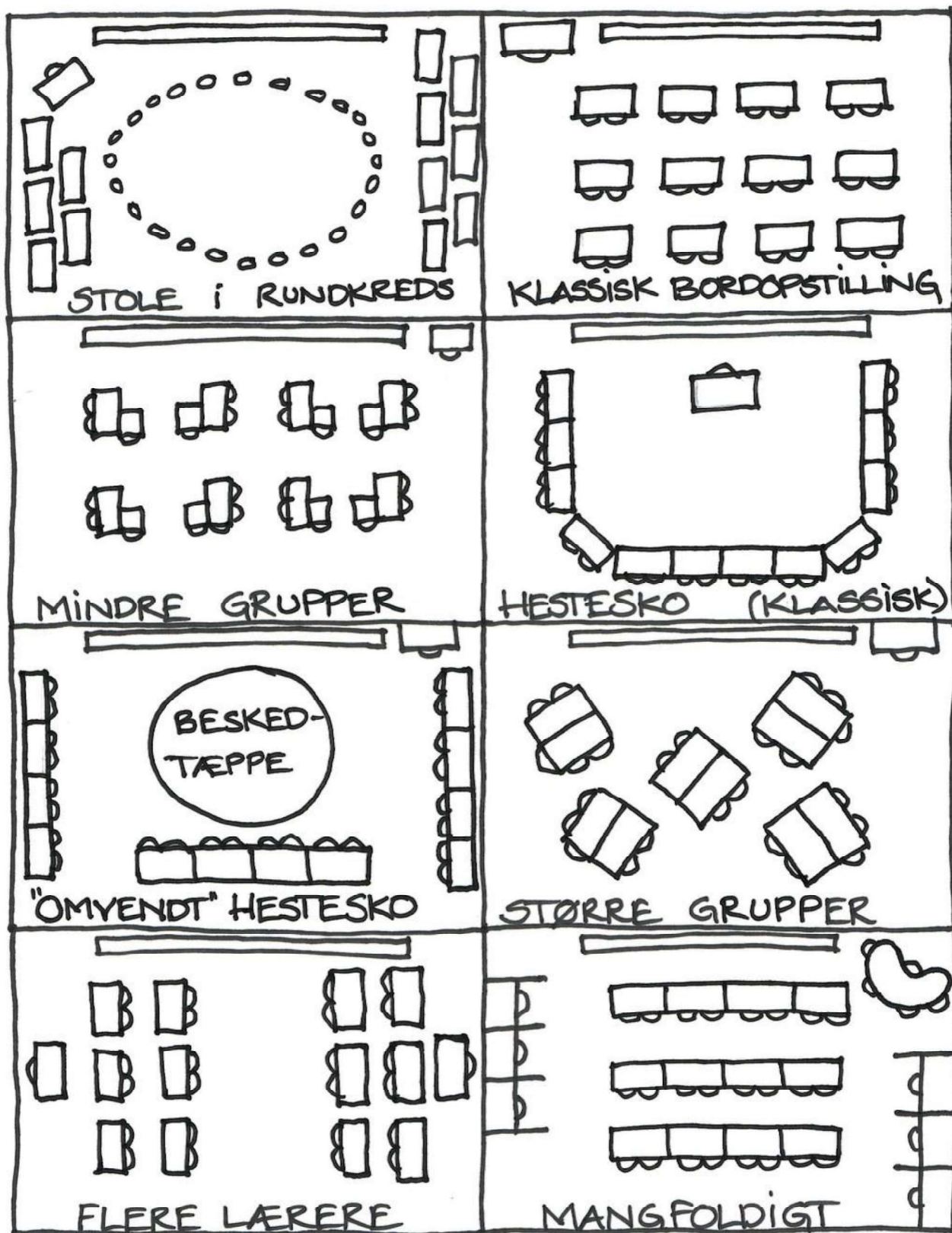
Bilag G – De 10 H'er

ALLE BØRN HAR BRUG FOR AT KENDE DE 10 H'ER

CK

Bilag H – Bordopstilling

CK

Bilag I - Pædagogisk indretning mhp. leg og aktiviteter

Rum og den fysiske indretning påvirker os i det daglige på en direkte og en indirekte måde. Rummene kan skabe begrænsninger, eller de kan åbne muligheder. En mulighed kan fx være at kode og strukturere rummene/læringsmiljøerne vha. zoner.

En sportshal og en kirke er gode som eksempler på kodede rum. Begge rum er store, der er højt til loftet og de er kolde. De to forskellige rum er kodet efter forskellige zoner, hvilket indbyder til forskellige typer af adfærd. De er derfor gode at tænke på som zoner, når man koder de forskellige områder i en skole. Vil vi kode til et område med høj aktivitet eller med lav aktivitet?

Eksemplet med kirken og sportshallen handler også om gentagelser og italesættelsen af den ønskede adfærd. Ved gentagende besøg oparbejdes en erfaring for, hvordan det er forventet at opføre sig i en kirke, og blive opfordret til løb og larm i en sportshal. Rummet kan derfor kodes stærkt og rigtigt, men det handler også om, at den ønskede adfærd italesættes over for børnene/de unge, personalet og forældrene.

Når man arbejder med zoneinddeling, kan det være en god idé at starte med at kortlægge hvilke zoner, der allerede er defineret:

Hvilke zoner har vi i dag? Hvad observerer vi, at eleverne arbejder mest med? Kan lege/aktiviteter foregå uforstyrret? Har vi noget materiale eller spil som aldrig bliver brugt? Hvordan kan vi understøtte zonens kodning endnu mere?

At arbejde med zoner er med til at sikre, at legene og læringsaktiviteterne gennemføres med respekt for de lege/læringsaktiviteter området er tiltænkt. Dette kan også medføre, at man undgår for mange frustrationer og irettesættelser af børn, fordi zonerne er placeret og afskærmet så de ikke forstyrrer hinanden.

Områderne bør derfor være så tydelige og stærkt kodet, at børnene kan lære at aflæse, hvad der kan og bør foregå i dem. De voksne er til stede i alle zonerne – hvis muligt, men med forskellige roller. Det kan fx være at indgå i legen og vise, hvilken adfærd der er forventet. Det kan også være at indtage en mere passiv men understøttende rolle.

I kortlægningen af leg- og læringsmiljøer arbejdes der med elementer i indretningen, som ikke opfordrer til én bestemt type leg eller læring, men som kan understøtte mange forskellige måder at lære på.

Når der tales om rum og zoner, er det ikke ud fra en forståelse af et rum med fire vægge. En zone kan f.eks. være et lille område i en klasse f.eks. en læsekrog eller ved en sofa i et fællesrum.

Hver enkelt lokale og område skal ikke kunne det hele, men skolen skal kunne tilbyde en bred vifte af læringsmiljøer som understøtter det pædagogiske arbejde på den pågældende skole.

Bilag J - De fysiske rammers betydning for læringsmiljøet

Hvad virker, når fysiske rammer skal understøtte inkluderende læringsmiljøer?

- **Plads og adgang:** Der bør være plads, samt let og fleksibel adgang til materialer, zoner i rummet og andre læringsrum.
- **Rum der understøtter pædagogiske og didaktiske intentioner:** Rummene bør indrettes med udgangspunkt i, hvad rummene skal kommunikere til børnene/de unge, hvilke lege/spil og aktiviteter rummene skal understøtte, og hvilke deltagelses- og udviklingsmuligheder børnene/de unge skal tilbydes i rummene.
- **Et passende niveau af kompleksitet og farver:** De fysiske rum bør designes, indrettes og dekoreres med visuel stimuli og med balance i farvebrugen. Dette skal sikre, at børnenes/de unges trivsel og læring stimuleres, samtidig med, at de kan fastholde deres opmærksomhed på det, der skal ske i rummet.
- **Flerfunktionelt rum og høj grad af fleksibilitet:** Rummene bør indrettes, så de muliggør forskellige lege/spil og aktiviteter og derigennem imødekommer børnenes/de unges forskellige behov og giver alle deltagelsesmulighed. Rummene kan eksempelvis designes og indrettes på en måde, som giver mulighed for fleksibel benyttelse.
- **Et personligt udtryk og børnene/de unges som meddesignere:** Det er centralt at give børnene medindflydelse på de fysiske rammer og sikre et personligt udtryk med afsæt i et børneperspektiv.

Bilag J – De fysiske rammer (procesplan)

Trin 1:

- Hvad er rummets vigtigste funktion?
- Hvad skal rummet kunne?
- Hvordan skal børnene/de unge opleve rummet?

Trin 2:

- Undersøg rummet ud fra et voksenperspektiv: Hvordan bruger børnene/de unge rummet? Hvor er børnene/de unge mest? Hvordan bevæger og opfører børnene/de unge sig i rummet? Hvordan opfører de voksne sig i rummet? Hvornår er de voksne i rummet? Hvad gør de voksne, når de er i rummet? Hvor placerer de voksne sig, når de er i rummet?
- Undersøg rummet fra et børne/unge-perspektiv: Tag en lille gruppe børn/unge med hen i det rum eller til det sted I vil undersøge, og tag en snak med dem omkring hvordan de oplever rummet. Man kan f.eks. spørge: *Hvad laver I mest i det her rum? Hvad kan I godt lide at lege/lave i rummet? Hvad må man i rummet? Hvordan ved I, hvad man må? Hvad synes I om at være i rummet? Hvordan kunne rummet være anderledes? Hvilke ting kunne I godt tænke jer, der var i rummet?*

Trin 3:

- Tal med dine kolleger om hvordan I kommer fra det, der sker i rummet, til det I ønsker rummet, skal kunne jævnfør trin 1.
- I kan bruge følgende refleksionsspørgsmål til dialogen:
- Hvad oplever vi, der sker i rummet nu?
- Hvilken viden fik vi fra øvelserne i trin 2, og ser vi måske forskellige ting på forskellige tidspunkter i løbet af dagen?
- Hvordan adskiller det sig fra det, vi gerne vil have, der skal ske i rummet?
- Hvordan ændrer vi rummet, så det understøtter det, der skal ske?
- Hvordan sikrer vi en overensstemmelse mellem de pædagogiske intentioner og rummets funktion?

Trin 4:

- Inddel rummet i zoner. Indret hver zone, så det er tydeligt hvilken aktivitet zonen inviterer til. Overvej hvordan zonen kan understøtte en særlig læreproces hos børnene/de unge. Tag udgangspunkt i jeres observationer fra trin 2, når I planlægger denne nye indretning – måske drejer det sig om at fjerne noget legetøj eller flytte et enkelt møbel. Brug rummets egenskaber som medspiller: Er der f.eks. højt til loftet eller et stort vinduesparti som giver særlige muligheder i indretningen?

Trin 5:

- Evalueringen af det nye rum er vigtigt for processen. Ofte kan der være behov for justeringer eller at inddrage børnene/de unge noget mere i forståelsen af det nye rum. Det kan være en god idé at have de fysiske rammer med på et personale- eller teammøde. Giv den nye indretning tid og hjælp hinanden og børnene/de unge med at huske på, hvordan de respektive zoner skal bruges. Efter noget tid kan det være relevant at lave nye observationer eller børne/unge-interviews for at undersøge, om ændringerne har haft den ønskede effekt.
- Understøtter det nyindrettede lokale de samværsformer, adfærdsmønstre og pædagogiske intentioner, som der ønskes?

Bilag K - Klasseledelse

At tilrettelægge læreprocesser for andre mennesker er en kompliceret opgave.

Den måde hvorpå man tilrettelægger læreprocesser for elever, kan forstås som en kombination af regulering af adfærd, adfærdsledelse, og læringsledelse.

- 1: En god klasseleder griber ikke ind over for enhver lille forstyrrelse i klassen.
- 2: En god klasseleder er tydelig og præcis, når han/hun sætter eleverne i gang med en opgave.
- 3: En god klasseleder afslutter timen på en ordentlig måde.
- 4: En god klasseleder varierer sin undervisning.
- 5: God klasseledelse bygger på indarbejdede rutiner.

1:

- Vurder hvornår der skal gribes ind overfor adfærd og hvornår der ikke skal.
- For mange formaninger og irettesættelser flytter fokus fra det faglige til det adfærdsmæssige.
- Vigtigt at lærerens faglige intention er meget tydelig.
- Adfærdsledelse bør rettes direkte mod den eller de elever, der er involveret og ikke ud i hele klassen. Det kan fx foregå uden ord, ved at der lægges en hånd på skulderen eller der på anden måde signaleres en ændret adfærd, uden at de andre elever nødvendigvis lægger mærke til det.

2:

- Indtænk de 10 H'er i din undervisning.
- Gør dig umage, når du forbereder din instruktion.
- Giv og skriv en tydelig instruktion og disposition med et klart mål på tavlen. Evt. hvad der skal laves i lektionen, samt det de kan gå videre med, hvis de har mere tid.

3:

- Tænk over hvordan lektionen skal afsluttes og hvordan der samles op på en fornuftig måde, så vi har et sted at starte næste gang.
- Evt. tage en kort runde, hvor man sammen med eleverne opsummerer lektionen: *Hvad var det, der var intentionen med den her lektion? Hvad er det faktisk, vi har nået i dag, og hvordan går vi videre næste gang?* Så der på den måde bindes en sløjfe.
- Praktisk: Lade eleverne rydde deres borde for computere, drikkedunke og andre ting, så den næste lærer i klassen kan gå i gang uden at skulle starte timen med at bede eleverne lukke deres computere, lægge deres ting væk osv.

4:

- Hav skiftende aktiviteter og måder at arbejde på.
- Brug Time Timer til at signalere skift.
- Lav et kort Brain Break undervejs i lektionen.

5:

- Aftal i lærerteamet hvilke rutiner I vil indarbejde i klassen og vær vedholdende.
- Aftal hvordan der arbejdes med start, midte og afslutning af lektionerne samt skift i jeres klasse.

Inspireret af: <https://www.folkeskolen.dk/folkeskolen-nr-19-2010-klasseledelse-paedagogik/sadan-bliver-du-bedre-til-at-lede-din-klasse/711734>

Bilag L – Henvisninger, links og anvendt litteratur

Litteratur:

- Clasen, Stine & Thomsen, Katrine Trantum (RED.). (2019). *Nest metoder: Inspiration til inkluderende fællesskaber*. Dafolo
- Greene, Ross W (2009). Fortabt i skolen. PRESSTO
- Hagelquist, Janne Østergaard (2015). Mentaliseringsguiden. Hans Reitzels Forlag
- Klinge, Louise (2018). Relationskompetence. Århus Universitetsforlag
- Crawford Kromann, Anna og Tanggaard, Lene. Som ringe i vandet. PPR's bidrag til folkeskoleudvikling gennem Nest. PPR Aarhus og Aalborg Universitet. Pædagogisk Psykologisk Tidsskrift (2019)

Links og øvrige kilder

- **Svendborg Kommunes Børne- og Ungepolitik:**
<https://www.svendborg.dk/sites/default/files/PDF/boerne- og ungepolitik - faelles afsaet - faelles fremtid endelig.pdf>
- **Børnesyn (Bo Hejlskov Elvén):** <https://www.svsh.dk/low-arousal-med-bo-hejlskov/>
- **Cooperative Learning:**
<https://cooperativelearning.dk/om-cooperative-learning>
- **Low Arousal (Lentz, Jacob):** <https://lowarousal.dk/>
- **ICDP – De 8 samspilstemaer:** <https://danskcenterfor-icdp.dk/icdp-hvad-er-det/>
- **Styrkepædagogik:** <https://styrkeakademiet.dk/styrker/>
- **Forventningsbaseret klasseledelse:** <https://forventningsbaseret-klasseledelse.dk/>
- **Forældresamarbejde:**
 - "Når konflikten opstår - en miniguide": <https://skoleborn.dk/naar-konflikten-opstaar-miniguide/>
 - <http://klartillaering.dk/de-7-kompetencer/robusthed>
 - <https://emu.dk/grundskole/forskning-og-viden/trivsel-og-inkluderende-laeringsmiljoeer/viden-om-skole-hjem?b=t5-t24-t2331>

- **De 10 H'er:**
 - <https://overlevelsessguiden.dk/>
 - <https://indskoling.blogspot.com/2021/04/de-10-her.html>
- **Plakat med de fem former for motivation:**
<https://eva.dk/udgivelser/2016/feb/plakat-5-former-for-motivation>
- **Prøve på særlige vilkår:**
<https://www.uvm.dk/folkeskolen/folkeskolens-proever/proevetilrettelaeggelse/proever-paa-saerlige-vilkaar/proeve-paa-saerlige-vilkaar-og-fritagelser>
- **Mulighed for at træffe valg (mening og motivation):**
<https://ugeskemarevolutionen.dk/>
- **Inspiration til sociale lege:**
 - <https://www.legehjul.dk/>
 - <http://legedatabasen.dk/>
 - <https://redbarnet.dk/media/2992/lege-sammen.pdf>
 - http://trivsologbevægelse.dk/wp-content/uploads/2018/12/Frikvartersaktiviteter_Eksemplarsamling_nov2018.pdf
 - <https://redbarnet.dk/media/2992/lege-sammen.pdf>
 - <http://legedatabasen.dk/>
- **Konkrete undervisningsmaterialer om matematik:**
<https://pindogbjerre.dk/>
- **"Håndbog - Rum for læring":**
http://xn--rumforlring-g9a.nu/wp-content/uploads/2018/03/H%C3%A5ndbog_hjemmeside.pdf
- **Støttesystemer:**
 - <https://www.margitgade.dk/kurser/skriveskabeloner/#>
 - https://www.abcleg.dk/maerker/special-paedagogisk-forlag?gclid=EAlaIQobChMlr4Dtr-z-9QIVMglGAB0xhAHpEAAAYASAAEgKHo_D_BwE
 - <https://www.finurligefif.dk/>
 - <https://detvigoer.aarhus.dk/media/69917/skole-for-alle-arbejdshæfte.pdf>

Pædagogiske konsulenter PPR Svendborg:

Marianne.dixen@svendborg.dk

Iben.may.dyresen@svendborg.dk

Mette.gandrup@svendborg.dk

Caroline.kolmos@svendborg.dk

Illustrationer: Caroline M. Kolmos